

03

ledenblad
september
2011

**65 jaar HV: Komt u ook
op ons feest?**
pagina 7

**Wat doet film met
je leven?**
pagina 10

**OLVG doet aan geeste-
lijke dwingelandij**
pagina 12

EN VERDER:

- p 2 Socrateslezing 2011
- p 3 Troost uit Noorwegen
- p 6 Praten over homo-
seksualiteit blijft
nodig
- p 8 De Canon is af!
- p 9 Joep Schrijvers
hecht aan zijn vergiet
- p 13 Humanisme en kunst
- p 14 Wetenschap versus
ervaring
- p 15 Uitburgeren
- p 16 Humanist aan het
woord

*Foto Martine Sandifort:
Jeppe van Pruissen*

HUMUS

‘Tolerant
moet je zijn’

Martine Sandifort, pagina 4

Bas Heijne over 'hedendaags humanisme'

Op onze vraag om in zijn lezing door te gaan op zijn gedachten over humanisme, verwoord in zijn laatste boek *Moeten wij van elkaar houden*, reageerde de schrijver, essayist, vertaler en commentator enthousiast. Dat belooft wat. Komt allen!

Heijne pakt met scherpzinnige en persoonlijke pen een van de grote vragen van onze tijd aan: hoe moeten we het populisme begrijpen en hoe moeten we erop reageren? In zijn analyse zet hij de verlichtingsidealen van redelijkheid en tolerantie af tegen een 'andere' moderniteit, die van het gevoel, het verlangen naar een eigen (groeps)identiteit en trots.

Het naoorlogs humanisme komt er bij Bas Heijne niet goed van af. De abstracte idealen van het humanisme, waarin ieder gelijke kansen heeft, pluriformiteit goed is en groepsgevoelens te wantrouwen zijn, verwaarlozen we de emotionele kant, het verlangen ergens bij te horen en het prefereren van het eigene. Het eenzijdig humanisme van abstracte idealen is moreel 'goed' maar ook arrogant. Abstracte idealen – mede vormgegeven in onze rechtsstaat – zijn moeilijk tot leven te roepen in een mediacultuur die op de persoon en diens emoties is gericht. En naast een individu op zoek naar vrijheid, is de mens ook een groepswezen op zoek

naar verwantschap. Kan het humanisme ook aan dit verlangen tegemoetkomen?

Heijne is kritisch maar ook zoekend. Naast zijn kritiek op het naoorlogs humanisme beveelt hij in *Moeten wij van elkaar houden* 'de ware humanist' aan. Deze ziet de mens in zijn veelheid, met idealen maar ook met een besef van menselijke zwakheden. Wie is deze 'ware humanist'? Wat bedoelt Heijne ermee? En klopt zijn analyse wel? Kan het hedendaags humanisme iets van hem leren en zo ja, wat?

Houd de website in de gaten!

Ten tijde van de druk van deze *Humus* is de precieze datum van de lezing nog niet vastgesteld. De lezing zal net als de voorgaande jaren weer in Den Haag plaatsvinden.

Voor verdere informatie, de datum, de precieze locatie en uw aanmelding, kunt u spoedig terecht op www.humanistischverbond.nl. De organisatoren – Humanistische Alliantie, Humanistisch Verbond en de afdeling Haaglanden - hopen van harte u te ontmoeten tijdens de Socrateslezing 2011.

Ondertussen op de website van het Verbond

1. Humanisten uit meer dan 60 landen ontmoetten elkaar tussen 12 en 14 augustus in Oslo tijdens The World Humanist Congress. Het thema: humanisme en vrede. De organisatie was in handen van de International Humanist and Ethical Union (IHEU). Ook de voorzitter van het HV Rein Zunderdorp en directeur Ineke de Vries waren aanwezig. Benieuwd naar hun ervaringen in Oslo? Zie: www.humanistischverbond.nl/iheu2011
2. Praten over de dood is vaak een taboe en voelt ongemakkelijk. Dat ons leven én dat van onze vrienden en familie eindigt, daar denken we liever niet aan. Op 22 augustus zond HUMAN het programma *Uitburgeren doe je zo* uit om dat taboe te doorbreken. Lees verder op: www.uitburgeren.nu
3. De terreuraanslag in Oslo zorgde voor vele felle reacties. Rein Zunderdorp ging op zoek naar de vraag of het wel terecht is dat het libertaire denken ook in de beklagdenbank kwam. Kijk op zijn weblog: www.humanistischverbond.nl/weblogvoorzitter/weblogs_2011/terrorisme-en-het-liberalisme
5. In de zomer zond HUMAN *Het Filosofisch Kwintet* uit. Dit programma werd door vele humanisten gewaardeerd. Het Kwintet gaat door op facebook.com. Daar kunt u over vele verschillende (filosofische) onderwerpen van gedachten wisselen. www.facebook.com/filokwintet

4. Minister Leers voor Immigratie en Asiel haalt alles uit de kast om vreemdelingen zonder verblijfsvergunning te dwingen tot vertrek. Het Humanistisch Verbond mist visie en creativiteit en stuurde er op 5 juli een persbericht over: www.humanistischverbond.nl/nieuws/archief/2011/visieloos-terugkeerbeleid-gaat-niet-helpen-wat-wel
6. Als lid van het HV krijgt u een korting van 15% op de op audio-cd opgenomen hoorcolleges van de Home Academy! Voor een uitgebreid overzicht en bestellen: www.humanistischverbond.nl/humanisme/publicaties/homeacademy

Meldt u aan voor het HVpanel!

Uw mening is voor het HV van groot belang. Laat uw stem horen. Ga naar www.HVpanel.nl en sluit u aan. Uw visies, behoeften en ervaringen gebruiken we bij het opstellen van toekomstig beleid, het verdiepen van diverse thema's, het verbeteren van de humanistische dienstverlening en bij het ontwikkelen van activiteiten.

HVpanel

En wat vindt ú?

Troost uit Noorwegen

Redactioneel door Ineke de Vries,
directeur landelijk bureau
Foto: Jeppe van Pruissen

Het congres van de International Humanist and Ethical Union vond dit jaar plaats in Oslo, drie weken na de gewelddadige aanslagen. Het Oslo Congrescentrum staat midden in het gebied waar de bom is ontploft. Delen van de omliggende straten zijn afgesloten met hekken waaraan steeds weer verse bloemen worden gehangen. Het land is in rouw, op straat en op het congres.

Als bij de opening het humanistenkoor het lied 'For the youth' zingt, zijn de Noorse congresgangers diep geraakt en het laat niemand onberoerd. Traditioneel wordt dit lied gezongen bij humanistische ceremonies en tot verrassing van de Noorse humanisten was het lied overal bij herdenkingsbijeenkomsten te horen. Met de vele vermoorde jongeren in gedachten krijgt de tekst een diepe lading. Het zingen biedt voelbaar troost en verbindt de mensen, Noren en niet-Noren. Anders dan wij, kennen de Noorse humanisten een sterk gemeenschapsgevoel. Er zijn humanistische ceremoniën bij de geboorte van een kind, bij de overgang naar puberteit, bij een relatieverbintenis of huwelijk en bij overlijden, waarvan altijd een bepaald lied of gedicht deel uitmaakt. Ik ben aanwezig bij een ceremonie voor jongeren in de leeftijd van 12-14 jaar. Het is de afronding van een zomerkamp waarin ze onderricht hebben gehad over mensenrechten, het belang van humanistische waarden, van kunst en wetenschap. Een feestelijke bijeenkomst die echt niets oubolligs, knulligs of benauwds heeft. Professionele musici en zangeres laten mooie muziek horen, er worden gedichten - klassiek en modern - voorgedragen, een bekende Zuid-Afrikaans/Noorse schrijfster spreekt de jongeren vol humor toe over wat er komt kijken bij opgroeien en hoe belangrijk het is dat ze hun eigen weg en hart daarin volgen. Aan het eind wordt door iedereen het lied 'Mijn gedachten zijn vrij' gezongen. Voor ons is dit vreemd. We hebben dit soort samen-zijn afgezworen, zijn het vergeten, of vinden het iets wat niet bij ons maar bij de kerk hoort. Ook ik ben daartoe geneigd. En toch ervaar ik dat het samen zingen en zo op een niet-rationele manier

gezamenlijk uitdrukking geven aan belangrijke waarden zoals vrijheid van meningsuiting en expressie, iets moois heeft, een fijn gevoel geeft.

De Noorse humanisten doen wat Alain de Botton betoogt in zijn nieuwe boek *Religie voor atheïsten*: religieuze ideeën en gewoonten vertalen naar de seculiere wereld. Zijn betoog is dat je kunt leren van de manier waarop religies moreel besef stimuleren en gemeenschapszin opwekken. Bepaalde gebruiken bieden de seculiere samenleving mogelijkheden beter om te gaan met de menselijke behoefte om in harmonie samen te leven in gemeenschappen en om het hoofd te bieden aan verdriet en leed dat onlosmakelijk met het leven is verbonden. Hij laat zien dat wat wij als christelijke gebruiken bestempelen, destijds door christenen van de heidenen is overgenomen. Zoals het ideaal van filosofische gemeenschappen van Epicurus. Maar omdat het idee van gemeenschappen zo naar religie ruikt, wijzen we het af en voelen we

ons ongemakkelijk bij praten over deugdzaamheid, dankbaarheid, of bij het samen zingen met vreemden. Maar door dit af te wijzen, beperken we onszelf en geven we religies de exclusieve zeggenschap over dit soort ervaringen, aldus De Botton. Zijn redenering spreekt me aan, ook al ben ik geneigd te zeggen: laten we te rade gaan bij de bron, onze eigen klassieken. Bijvoorbeeld, bij Aristoteles' oefeningen in deugdzaamheid, voordat de

christenen met deze notie aan de haal gingen.

Wel deel ik De Bottons uitgangspunt dat we te eenzijdig zijn gericht op rede en rationaliteit en verwijderd zijn geraakt van andere ervaringsgebieden.

We hebben anderen nodig om onze eigen grenzen te verleggen. Een mens is altijd op zoek naar iets wat groter is dan hij of zijzelf, naar iets, een gemeenschap, waar je bij wilt horen. Toch willen we niet dat ons zelfbeeld samenvalt met dat van een gemeenschap; we zijn anders dan anderen en hechten aan onze 'eigenheid'.

Hoe gaan we om met deze onoplosbare spanning tussen individu en gemeenschap? Niet door alles wat met het vieren van gemeenschapszin te maken heeft af te wijzen, maar wel door te zoeken naar eigen manieren om aan deze behoefte tegemoet te komen. In dat opzicht was het bezoek aan Noorwegen heel leerzaam.

Ineke de Vries

Noorse humanisten vertalen religieuze ideeën en gewoonten naar de seculiere wereld

‘Mijn ideaal is *to go with the flow*’

Zo trefzeker als Martine Sandifort (41) is op het podium en voor de camera, zo schuchter en bedachtzaam is ze privé. ‘Ik word bijna nooit herkend op straat.’

De menselijke psyche is haar grote fascinatie. Onsterfelijk werd ze met haar vertolking van typetjes in *Koefnoen*, *Klokhuis* en *Villa Achterwerk*, als de spastische psychiater in de avondvullende voorstelling *Volgend jaar lach je d'r om* (2002, samen met Alex Klaasen) en als dr. Ellen in de dit jaar uitgezonden gelijknamige televisieserie.

Tot haar zesde had Martine een zorgeloze jeugd. Maar daarna werd alles anders. Haar twee jaar oudere broer kreeg een ongeluk waarbij hij een hersenbeschadiging opliep. Hij was opgegeven maar wonder boven wonder vocht hij zich eruit en moest lange tijd revalideren. De impact van het ongeluk en de langdurige nasleep ervan was groot. Het gezinsleven lag op z'n gat, haar ouders hadden het druk met overleven en Martine werd in de weekends vaak ondergebracht bij kennissen en vrienden. Een en ander mondde uit in de scheiding van haar ouders toen Martine veertien jaar was. ‘Ik kan me van de jaren tot mijn zesde maar weinig herinneren. Van mijn moeder weet ik dat mijn broer en ik heel dik waren met elkaar. Maar na dat ongeluk is hij erg veranderd en kreeg ik eigenlijk een andere broer. Een jongen die weer in de luiers zat, die niet meer kon praten. Daarvóór was hij juist zo'n superjongetje, hoogbegaafd en vol humor. Niet ik, maar hij stond tussen de schuifdeuren, maakte ons aan het lachen. Gelukkig is het uiteindelijk goed gekomen met hem. Hij heeft kinderen, is getrouwd. En de band die ik voor het ongeluk met hem had, is hersteld.’

Wat voor soort opvoeding heb je gehad?

Ik ben opgegroeid in Nunspeet. Mijn vader had daar een baan als hulpverlener op een internaat. Ook mijn moeder kwam uit de socio-hoek. Mijn vader voedde ons antiautoritair op. Hij zei: ‘Als ik jou per ongeluk sla, mag je terugslaan. En als je mij een lul vindt, mag jij mij een lul noemen.’ Een beetje grenzeloos wel. In het zwaar gelovige Nunspeet waren we een vreemde eend in de bijt. We gingen niet naar de kerk, we geloofden niet in God. Andere kinderen, ook die van de openbare scholen waarop ik zat, werden veel strakker gehouden thuis dan ik. Onze tuin was vergeleken met die van de burens heel weelderig. Dat afwijkende heb ik wel eens lastig gevonden. Want als kind wil je erbij horen. Tegelijkertijd vond ik het ook heel interessant en schiepte ik op: ik mag lekker *lul* zeggen tegen mijn vader! Daarnaast had ik een groot rechtvaardigheidsgevoel. Ik ging zowel om met de populaire kinderen als met de underdogs, en ook dat was *not done*. Daardoor is op een gegeven moment het pesten begonnen, ik

kreeg een groep meisjes tegen me, onder wie ook mijn beste vriendin. Dit was een zware tijd, echt overleven.

Heb je thuis iets van religie meegekregen?

Mijn ouders zijn allebei van huis uit katholiek. Ik ben nog net wel gedoopt, maar naar de kerk gingen we niet. Mijn oma wel. Soms ging ik met haar mee, bijvoorbeeld naar de nachtmis. Dat vond ik spannend. En van haar heb ik het Onze vader geleerd. Het onderwerp ‘bestaat-ie of bestaat-ie niet’ heeft me wel heel lang beziggehouden. Ik was niet gelovig maar dacht: stel dat ie wél bestaat. En dat ik in de hel kom... Als ik bed lag, riep ik hem aan: kom op God, als u bestaat, geef dan een teken. Toen dat vervolgens niet gebeurde, bleef ik toch bang om naar die hel te gaan. Mijn ouders adviseerden mij het los te laten, maar het heeft jaren geduurd voordat ik daarin slaagde.

‘Ik doe nu iets waarmee ik heel erg in de *picture* sta, waarmee ik met terugwerkende kracht de aandacht krijg die ik gemist heb’

Op je veertiende scheidden je ouders...

Ze merkten aan mij dat ik dingen niet leuk vond. Ik heb gillend tegen mijn moeder gezegd ‘je mag niet weggaan’ en dat deed ze dan toch. Ik leed eronder als ik weer eens ergens werd ondergebracht, ik heb haar heel erg gemist. Toen ik het er later nog eens met mijn moeder over had, zei ze: ‘Ja, maar ik heb je soms ook zo verwend.’ Toen mijn ouders nog bij elkaar waren was dat ook zo. Van mijn vader mocht ik alles en mijn moeder was niet sterk genoeg om daar tegenin te gaan. Maar toen mijn vader was vertrokken en we nog maar met zijn drieën woonden, veranderde dat. Mijn moeder legde me meer regels op. Dat kon dan soms zo haaks staan op de vrijheid die ik gewend was. Het is psychologie

Foto's: Jeppe van Prülssen

van de koude grond maar ik doe nu iets waarmee ik heel erg in de *picture* sta, waarmee ik met terugwerkende kracht de aandacht krijg die ik gemist heb. Terwijl mijn broer altijd het geinponem was thuis en ik het tobbende, serieuze meisje. Juist ik ben de extraverte kant opgegaan. Maar er is wel een groot verschil tussen mij privé en op het podium. Op straat word ik vaak niet herkend.

Hoe kwam je ertoe om naar de toneelschool te gaan?

Op de middelbare school heb ik ontdekt hoe leuk het was om op een podium voor een volle zaal te staan. Ik deed mee aan het schoolcabaret. Het plan ontstond om naar de theaterschool te gaan en dat vonden mijn ouders geweldig. Ze hebben me nooit een strobreed in de weg gelegd. Dat hele basale, dat spelen, wat een kind doet, zo los, dat vind ik het mooiste. Ik kreeg in eerste instantie afwijzing op afwijzing, maar werd uiteindelijk in Utrecht wel aangenomen. Nadat ik het basisjaar en een jaar acteursopleiding had doorlopen, ging ik automatisch de lichtere kant op. Pas toen kwam ik op het idee om auditie te gaan doen voor de Kleinkunstacademie. Daar zat ik meer op mijn plek. Typetjes spelen is mijn kracht. Maar dat wil ik niet heel mijn leven blijven doen. Ik vind het wel een uitdaging om ooit wat meer naturel te spelen.

Wat vind je belangrijk in het leven?

Ik vind dat je altijd rekening moet houden met anderen. Tolerant moet je zijn. Soms ben ik er te veel mee bezig, raak ik met mezelf in conflict. Laatst nog. Ik was met mijn vriend aan het zonnen in een heel druk park. Iedereen lag hutje mutje. Pal naast ons zat een vrouw heel hard te telefoneren. Ik kan me dat haast niet voorstellen. Hoe werkt dat, heb je dan geen sensor? Ze toonde totaal geen bewustzijn voor haar omgeving. Terwijl ik me daar juist altijd heel erg bewust van ben. Toch heb ik er niets van gezegd want ze leek me nogal agressief en ik wilde geen ruzie. Op een gegeven moment vond ik het ook wel weer boeiend hoe ze zich gedroeg en raakte ik nieuwsgierig naar het gesprek wat ze voerde. Die observerende kant van mij kan ik in mijn werk ook goed gebruiken. Het heeft ook met dat rechtvaardigheidsgevoel te maken. Toen mijn broer in een rolstoel zat en ik hem wel eens voortduwde, werd hij door andere kinderen gepest, ze zeiden tegen hem: 'Wat praat je raar.' Dan riep ik terug: 'Nee, hij is gehandicapt hoor!' Ik vond mijn broer zo zielig. Mijn ouders zeiden over mij: 'Jij neemt de hele wereld op je nek.'

Had het voor jou ook iets bevrijdends om in *Volgend jaar lach je d'r om een spastische psychiater te spelen*?

Zeker. Maar mijn broer was er veel minder ernstig aan toe hoor! Hij vond de voorstelling trouwens heel leuk. Er zijn ook veel mensen komen kijken die ook spastisch zijn en die zaten echt te wachten tot de scène kwam. Bij ons thuis werd er met zijn han-

dicap ook met humor omgegaan. Als mijn broer moeite had om zijn lepel naar zijn mond te brengen, zei mijn vader dingen als: 'Wel ja, stop 't in je oor...'

Wat maakt voor jou het leven de moeite waard?

Je goed voelen omdat anderen zich goed voelen, delen van leuke dingen met elkaar... Hard lachen met vriendinnen, lekker in de zon liggen met mijn vriend. Het gaat om momenten dat ik me zelf goed voel, zowel geestelijk als lichamelijk. En dat ik leuke dingen kan doen, zoals *Dr. Ellen*. Dat was geweldig om te maken, de rol was op mijn lijf geschreven. Daar haal ik veel genoegdoening uit.

Wat zegt het begrip humanisme jou? Speelt het een rol in je leven?

Ik associeer het meteen met menselijkheid, waardigheid, rechtvaardigheid. Ik heb er een goed gevoel bij. Ik ben van nature iemand die erg met anderen bezig is: hoe zit ie in elkaar, hoe denkt ie... Ik probeer me in te leven, hou van observeren. Dat zit er van nature in.

Is vrijheid van meningsuiting een belangrijke waarde voor je?

Iedereen moet zijn mening kunnen geven, maar als die mening erg pijnlijk is voor een ander, vind ik het een ander verhaal. Van huis uit heb ik geleerd om altijd eerlijk te zijn. Maar op een gegeven moment kom je erachter dat je iets kapot kan maken met eerlijk zeggen wat je denkt. Je hoeft je eigen mening ook niet aan een ander op te dringen. Vrijheid van meningsuiting is een recht, maar je hoeft er niet altijd gebruik van te maken.

Hoe denk je over een menswaardig levenseinde en waar ligt voor jou de grens bij zelfbeschikking?

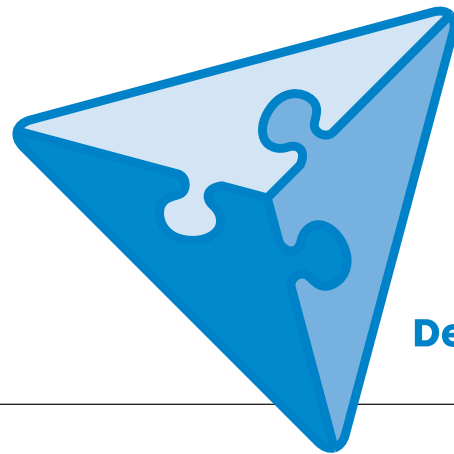
Lichamelijk lijden is heel helder, maar geestelijk lijden wordt minder snel serieus genomen. Mensen zijn geneigd te denken: kop op, het gaat weer over. Terwijl psychisch lijden soms zwaarder kan zijn dan lichamelijk lijden. Maar ik snap ook heel goed waar de moeilijkheid zit. Want in welke gevallen zeg je ja, ik help je, en tegen wie zeg je nee, jij moet nog even door?

Wat versta je onder levenskunst?

Ik ken wel mensen die heel vrolijk zijn, die duidelijk genieten van het leven. Dat vind ik heel mooi om te zien. Mijn ideaal is *to go with the flow*. Juist als je ergens tegenop ziet, accepteer het, doe het gewoon en je zult zien dat er toch iets moois uit voortvloeit. Dingen lopen zoals ze lopen. *Comedy Live* kwam op mijn pad en dat krijgt dit najaar een vervolg! Ik leid een onrustig leven maar ik zou het misschien ook benauwend vinden als ik nu al zou weten wat ik de komende vier jaar ga doen.

Machteld Bouman en Roeland Ensie

‘Waar zit de twijfel? Dat vind ik interessant!’

De Dialoog

Namens het Humanistisch Verbond organiseerde Sahand Sahebdivani dialoog-bijeenkomsten in het Amsterdams-Iraanse cultureel centrum Mezrab: ‘Gelijkgestemden kom je makkelijk tegen. Maar hoe vaak kom je met mensen in aanraking die anders zijn?’

Als Sahebdivani al een missie heeft, dan is dat verbindingen leggen, een platform bieden voor bijzondere ontmoetingen. ‘Soms is dat best gecompliceerd. Twee maanden geleden gaf ik iemand het woord die de zaal wilde bekeren, hij zag de islam als enige weg. Ik ben toen, weliswaar met trillende handen, een open gesprek met hem aangegaan en daar ben ik nóg blij om. In de Iraanse cultuur zijn veel onderwerpen een mijneveld en ik vind het een overwinning als mensen hun mening openlijk met anderen durven te delen.’

Hoe maak je homoseksualiteit bespreekbaar?

Ik nodig mensen uit die we normaal gesproken minder snel bereiken – ouderen en vrouwen die veel thuis zijn – en het thema is dan algemeen, zoals ‘opvoeden tussen twee culturen’. Homoseksualiteit komt vanzelf ter sprake, ook omdat ik er wel voor zorg dat er iemand uit de eigen cultuur aanwezig is die lesbisch, homo-, of biseksueel is. De houding van veel Iraniërs ten opzichte van homoseksualiteit is toch dat het een ziekte is en dat je als ouder moet rouwen als je kind dat heeft. Sommigen vrezen dat het zich verspreidt doordat je erover praat.

Bereiken je ideeën ook Iran?

Er zijn diverse media die vanuit Nederland uitzendingen verzorgen gericht op Iran. De site van radiozender Zameneh heeft zelfs een aparte pagina over homoseksualiteit. Zelf kan ik niet terug naar Iran, dan word ik gearresteerd. Ik bel en mail wel met mensen daar, ook met mijn tante. Zij vindt het heel erg wat ik doe en zegt dan ‘je bent zelf homo’! Maar dat vind ik zo’n onzin. Wat heeft het er mee te maken? En bovendien: als ik voor de walvissen opkom dan ben ik toch ook geen walvis?

Je ouders zijn uit Iran gevlucht toen je drie was, hoe kijk je nu tegen dat land aan?

Iran is vanouds heel multicultureel. Er heerst veel onbegrip onder elkaar. De samenleving is gefragmenteerd, zowel in sociaal en economisch als in religieus opzicht. Zelf leef ik met drie identiteiten: de Iraanse, de Nederlandse en de ongebonden, kosmopolitische migranten-identiteit. Ze zijn voortdurend in beweging en overlappen elkaar. De heftigheid van het multiculturele debat in

Nederland verbaast me soms. Het lijkt hier nog in de kinderschoenen te staan, terwijl die discussie in Iran al eeuwen wordt gevoerd.

Wat heb je met het humanisme?

Ik ben in hart en nieren humanist, van jongs af aan. Ik ben ook jong aan het denken gezet: mijn moeder komt uit een fundamentalistisch gelovige familie en mijn vader is niet gelovig. Toch is mijn vader de meest morele persoon die ik ken, met meer besef van goed en kwaad dan wie ook. En hoewel mijn vader dit nooit zo benoemd heeft, zou ik hem – kijkend naar zijn respect voor de mens en naar zijn wereldbeeld – nu een humanist noemen.

‘Als ik voor de walvissen opkom dan ben ik toch ook geen walvis?’

Hoe zie jij de toekomst van De Dialoog?

Dialoog is wat ik deed, doe en zal doen. In mijn studententijd werkte ik op de serviceafdeling van een internetprovider die – uit naam van de vrijheid van meningsuiting – ook een extreem rechtse site hostte. Toen de beheerder, een oudere man, belde, ben ik met hem zijn site doorgelopen. Nadat hij mij uitvoerig bedankte sloot ik – volgens protocol – af met mijn naam. Daarna werd het heel stil en werd er snel opgehangen. Het was een allochtoon die hem zo goed geholpen had... Kijk, dát beweegt me: een legosteentje bij te dragen in iemands meningsvorming.

Nathalie van Loon

.....

De Dialoog, een gezamenlijk initiatief van het Humanistisch Verbond, COC Nederland en Stichting Malaica, maakt homoseksualiteit bespreekbaar. En dat is nodig: zo is de acceptatie van homoseksualiteit bij grote groepen – zoals onder jongeren, bij etnische minderheden en in orthodox-religieuze gemeenschappen – nog altijd problematisch en durft een derde van de homoseksuelen niet op het werk uit de kast te komen. Op scholen, in de buurt, bij sportverenigingen of in de ouderenzorg is dat percentage nog hoger. Kijk op www.dialoog.nu.

.....

HV 65 jaar Jubileumdag

Discussieer, kijk, luister en vier mee!

Graag nodigen wij u uit voor de speciale Jubileumdag van het Humanistisch Verbond op **zaterdag 26 november** 2011 in Pakhuis de Zwijger te Amsterdam. De middag bestaat uit twee delen. U kunt ervoor kiezen beide delen of alleen deel 1 of alleen deel 2 van de middag bij te wonen. Wij kijken uit naar uw komst!

1 ALV

Van 13.00-15.00 uur vindt de Algemene Ledenvergadering plaats (ontvangst vanaf 12.30 uur).

Naast jaarverslag, jaarrekening, begroting en programma 2012 staat het Meerjarenprogramma 2012-2017 op de agenda. Het Meerjarenprogramma 2012-2017 beschrijft de koers en de ambities van het Humanistisch Verbond voor de aankomende vijf jaar.

Van 15.00-16.00 uur is er koffie-pauze en inloop voor het tweede deel van de HV-Jubileumdag met de Grote HumanCanon-Show.

Aanmelden

Aanmelden voor ALV, Grote HumanCanonShow of beide kan op twee manieren:

- door middel van een aanmeldformulier, te vinden op www.humanistischverbond.nl/jubileum
- door te bellen met het landelijk bureau van het HV: 020-5219000.

2 Grote HumanCanonShow

Om 16.00 uur start de Grote HumanCanonShow.

Laat u inspireren door de Humanistische Canon! Op de website www.humanistischecanon.nl en de hierop geïnspireerde HUMAN-televisieserie *Durf te denken* passeren denkers die belangrijk zijn geweest voor het humanistisch gedachtegoed de revue. Ter gelegenheid van het 65-jarig bestaan van het HV presenteren wij de werkelende, multimediale Grote HumanCanonShow, die u een kijkje geeft in de rijke traditie van het humanisme, vertaald naar het nu. Aansprekende pleitbezorgers als Spinozakenner Mirjam van Reijen, de Amsterdamse wethouder Andrée van Es en de 'denker des vaderlands' Hans Achterhuis gaan graag met u, andere gasten en elkaar in discussie, beantwoorden vragen, geven hun eigen interpretatie.

Uit het Canonvenster worden de volgende personen nader bekeken, besproken, geproefd en uitgelicht:

- Epicurus (341-270 v.Chr.), over het belang van het genieten
- Baruch Spinoza (1632-1677), over het belang van vrijheid en expressie
- Mary Wollstonecraft (1759-1797) over de uitdaging van verschillen tussen man en vrouw
- Hannah Arendt (1906-1975) over goed en kwaad.

Het programma bevat verder discussies onder leiding van Theodor Holman, voordrachten door Rina Spigt, filmbeelden en muziek. De algehele presentatie is in handen van Joep Schrijvers.

Na afloop, van circa 18.00 tot 19.00 uur, is er gelegenheid tot napraten onder het genot van een drankje en een hapje.

Meer informatie over de Humanistische Canon: www.humanistischecanon.nl.

Locatie Pakhuis de Zwijger, Piet Heinkade 181B is goed te bereiken met het openbaar vervoer (tram 26 vanaf Amsterdam CS) en auto (parkeren: Piet Heingarage of -voordeliger - P+R Zeeburg), zie ook www.amsterdam.nl/parkeren.

Kijk voor een routebeschrijving en parkeerinstructies op www.dezwijger.nl.

Van boven
naar beneden:
Epicurus
Baruch Spinoza
Mary Wollstonecraft
Hannah Arendt

Erich Fromm

Erich Fromm (1900-1980) was psycholoog, psychoanalyticus, filosoof en socioloog. Hij combineert een psychoanalytische invalshoek met een marxistische visie. Fromm is een diagnosticus van mens en samenleving, en stelt de vraag: in wat voor samenleving kan de mens zich het best ontwikkelen? En wat zijn 'gezonde' karaktertypes?

Fromms doel was de ontwikkeling van een 'humanistische psychoanalyse' en een psychologisch gefundeerde ethiek, die zowel het individu als de samenleving konden ondersteunen in een specifieke leefwijze. Deze leefwijze respecteert de mens en diens vrijheid en stimuleert zelfbewustzijn en verantwoordelijkheid. Het waren zijn positieve antwoorden op de hang van de mens naar overgave aan autoriteiten en autoritaire systemen en op de vervreemding die het kapitalistische systeem met zich meebracht.

De ware ethische problematiek van deze tijd is de onverschilligheid van de mens jegens zichzelf.

Terwijl de westerse wereld waakte over het behoud van een democratische inrichting van de maatschappij, ontwikkelde Fromm een pathologie van democratie en kapitalisme. Kernpunt in zijn analyses is het verschijnsel van de vervreemding – een belevingswijze waarbij de persoon zichzelf als een vreemde ervaart.

Geestelijke gezondheid, aldus Fromm, wordt bereikt als de mens zich ontwikkelt tot volle rijpheid, overeenkomstig de wetten van de menselijke natuur.

Fromm nam de psychoanalyse als vertrekpunt, maar veranderde de versie van Freud. Freud beweerde dat de mens door zijn instincten voortgestuwd wordt richting een doel. Volgens Fromm echter, vloeien onze fundamentele hartstochten niet voort uit instincten, maar uit de specifieke aard van het menselijk bestaan. De mens

moet een nieuwe verhouding tot stand te brengen tot zijn medemens en de natuur omdat de primaire binding is verloren toen hij van dier 'mens' werd. Liefde is de voornaamste hartstocht. Liefde is een aspect van een breder vermogen: de scheppende instelling die wij kunnen verwerven.

In de daad van het scheppen treedt de mens buiten zichzelf als schepsel en verheft hij zich boven de passiviteit en het toevallige van zijn bestaan tot in het gebied van vrijheid en zin.

De vermogens tot liefde en creativiteit staan tegenover een andere kant van de mens: destructiviteit. Fromm was een ongerust mens, niet verwonderlijk tegen de achtergrond van twee wereldoorlogen en de Koude Oorlog. Mensen hebben niet alleen een groeivermogen, maar kunnen ook lijden aan het 'vervalsyndroom': liefde tot de dood (liefde voor levenloze objecten in een mechanische samenleving), sociaal narcisme (verheerlijking van de eigen groep) en symbolisch-incestueuze fixatie (het onvermogen om zelfstandig te denken en te functioneren).

Dat de mens in staat is om zijn primaire vermogen tot liefde en rede te ontwikkelen, impliceert nog allerminst een naïef geloof in de menselijke goedheid zonder meer. Het destructieve vormt (...) een secundaire mogelijkheid (...). Schepping en verwoesting, liefde en haat, (...) beide zijn zij antwoorden op dezelfde behoefte aan

De Humanistische Canon is af!

Er is lang aan gewerkt, maar nu is hij dan ook voltooid: een website met meer dan honderd boeken/films/strips/auteurs die voor de geschiedenis van het humanisme belangrijk zijn geweest.

De redactie van de Canon (Jo Nabuurs, Bert Gasenbeek, Marieke Borren en Esther Wit) kijkt voldaan terug op een aantal jaren werk. Iedereen die zich afvraagt wat het humanisme is en hoe het zich heeft ontwikkeld, welke boeken belangrijk zijn en welke hoofdstromingen we zien, kan nu terecht op de website www.humanistischecanon.nl. De

Canon is ingedeeld in 'vensters' die een historisch overzicht bieden op basisthema's (zoals 'Humanitas', 'Verlichting' en 'Sociale Bewegingen'). In ieder venster vindt u de belangrijkste werken, dat wil zeggen: auteurs, boeken, films, et cetera.

Het laatste venster is een 'open' venster. Nieuwe belangrijke denkers kunnen hier worden toegevoegd. En de mogelijkheid om op alfabet te zoeken wordt uitgebreid: iedere tekst krijgt een of meer 'tags' (labels) met het voornaamste thema. Wie schreef over vrijheid? Als u onder de -v- kijkt, vindt u daar de term en de teksten die vrijheid behandelen.

Ook gaan we de homepage veranderen. Er komt een link naar de televisieserie van HUMAN over de Canon (zie hiernaast), en we maken een 'leeswijzer' die uitlegt hoe de Canon is opgebouwd en hoe u vindt wat u zoekt. En er wordt ruimte gemaakt voor een iets breder 'venster' waarin we een specifiek werk uitlichten, bijvoorbeeld naar aanleiding van een actualiteit.

Graag uw aandacht voor het volgende...

De website van de canon wordt dit jaar op verschillende manieren onder de aandacht gebracht en gepresenteerd.

HUMAN tv-serie

Vanaf 10 september kunt u elke zaterdag om 15 uur op Nederland 2 kijken naar *Durf te denken. Twaalf filosofen uit de Humanistische Canon. Van Socrates tot Sartre*. Deze 12-delige televisieserie gaat over denkers die belangrijk zijn voor het humanisme in relatie tot het actuele maatschappelijke debat. Wat is vandaag de waarde en relevantie van deze denkers? Hoe zijn hun ideeën praktisch te benutten? Hoe vind je hun gedachtegoed terug, om je heen, op straat? Kunnen ze helpen bij alledaagse levensvragen? Aan bod komt een selectie van denkers uit de Humanistische Canon - van ver voor Christus tot en met filosofen uit de twintigste eeuw.

Religieuze privileges

Nieuw in de Humanistische Canon

zelf-transcendentie, en de vernietigingsdrang moet noodzakelijk opkomen in de mens zodra de scheppingsdrang geblokkeerd is.

Tegenover destructie stelt Fromm creativiteit en liefde, tegenover conformisme en kuddegeest stelt Fromm de noodzaak van het ontwikkelen van individualiteit, de ontwikkeling van een eigen identiteit. De mens moet zich verzekeren van het 'eigen ik' met een eigen wereldoriëntatie.

'Geestelijke gezondheid wordt gekenmerkt door het vermogen tot liefde en creativiteit, door de bevrijding uit incestueuze bindingen aan groep en bodem, door vereenzelviging met de eigen persoon, gebaseerd op de herkenning van het eigen zelf als de ware oorsprong van de eigen machten en mogelijkheden, en ten slotte door het begrijpen van de werkelijkheid binnen en buiten ons, namelijk door ontplooiing van objectiviteitszin en redelijk denken.'

Geestelijke gezondheid wordt mogelijk gemaakt in een rechtvaardige samenleving gebaseerd op solidariteit en broederschap. Een wereld waarin we niet alleen willen hebben, maar vooral willen zijn.

Dit is een geredigeerde en ingekorte versie van de tekst van J.H. Mooren in de Humanistische Canon (venster Humanistische Psychologie).

Elke uitzending bestaat uit drie delen: een animatie die de denkbeelden van de betreffende filosoof verbeeldt, een korte reportage en levendige gedachtewisselingen tussen een jong publiek en eigentijdse filosofen als Joep Dohmen, Leon Heuts, Michel Onfray, Nanda Oudejans, Miriam van Reijen en Ad Verbrugge. De denkers die de revue zullen passeren zijn Socrates, Epicurus, Desiderius Erasmus, Dirck Volckertszoon Coornhert, Michel de Montaigne, Benedictus de Spinoza, Immanuel Kant, Mary Wollstonecraft, Multatuli, Karl Popper, Hannah Arendt en Jean-Paul Sartre.

De animaties en delen van de opnamen worden geïntegreerd

in de website zodat u niet alleen tekstueel maar multimediaal gevoed wordt.

GV-conferentie

De Raadsliedenconferentie op donderdag 3 november zal in het teken staan van de Humanistische Canon. Hoe kunnen de raadslieden in diverse werkvelden gebruikmaken van de verschillende auteurs en boeken uit de Canon? Welk Canonwerk is inspirerend als het over existentiële thema's als troost, het kwaad en ziekte gaat?

Jubileumdag

Op pagina 7 van deze *Humus* leest u alles over de Canonquiz in het middagedeelte van de Jubileumdag op 26 november.

Sinds enkele maanden woedt er een kleine discussie in de media over de privileges van godsdiensten in de wet. De aanleiding is het verschijnsel 'weigerambtenaar'. Zoals bekend steunt de christelijke minister van Onderwijs, Van Bijsterveldt, nog steeds gelovige ambtenaren die homo's niet in de echt willen verbinden. Niemand mag discrimineren. Maar als je christen, moslim of jood bent, mag je opeens van alles.

De weigerambtenaar is maar één voorbeeld. Er zijn meer fouten in de wet- en regelgeving. Zo mag in Nederland een moslima met een hoofddoek op een pasfoto maar een aanhanger van het pastafarianisme – dat zijn mensen die in het vliegende spaghettimonster geloven – niet met zijn vergiet. Dit ludieke hoofddeksel wordt niet erkend als essentieel onderdeel van zijn religieuze identiteit, behalve in gidsland Oostenrijk. Voor iedereen gelden strikte regels maar voor gelovigen niet. Neem het openbaar onderwijs. Een school van die signatuur moet in zijn gebouw religieuze en humanistische lessen toestaan als ouders en kerken dat willen. Denk maar niet dat deze regel ook geldt voor het bijzonder onderwijs. Veel christelijke scholen zijn net zo gemengd als openbare. Maar voor die eerste scholen geldt het privilege dat zij geen rekening hoeven te houden met de achtergrond van hun kinderen. Je kunt geen HVO-lessen eisen op een christelijke school. Dit zijn enkele voorbeelden van het debat. Ik laat de blasfemie, de zondagsrust, het klokgelui en de besnijdenis maar even voor wat ze zijn.

Religieuze privileges dienen bestreden te worden. Je kunt als staat geen onderscheid maken tussen de rechten van gelovigen en niet-gelovigen, tussen religie en lifestyle. Dat geeft scheve ogen en maakt van de staat en zijn wetten een lachertje. Om het verkeer tussen burgers met diverse achtergronden vreedzaam te laten plaatsvinden is een volkomen neutrale overheid vereist. Die dient geen gunsten te verlenen aan godsdiensten: niet omdat ze al zo lang in het land zijn, niet omdat ze zo waardevol zijn. En zeker niet om de ideologische reden dat de religieuze identiteit van gelovigen zoveel anders/beter/dieper zou zijn dan die van oppervlakkige, consumerende, neoliberale materialisten. Er zijn geen goede redenen om gelovigen boven de wet te plaatsen.

Nu zijn er twee mogelijkheden. Of iedereen krijgt religieuze privileges, of niemand. Ik mag op de pasfoto met mijn witte vergiet net zoals moslima's met hun hoofddoek, of niemand mag zich nog langer tooien met een hoofddeksel. De eerste optie vind ik sympathieker.

Hoe dan ook, humanisten zouden zich sterk moeten maken voor de afschaffing van religieuze privileges.

Joep Schrijvers

Leren leven door films te kijken

Talrijk zijn de speelfilms waarin de zoektocht naar een goed en zinvol leven centraal staat. Het samen kijken naar goede films scherpt onze gedachten aan over wat levenskunst persoonlijk voor ons betekent en lokt uit daarover met anderen in gesprek te gaan. Het Humanistisch Verbond selecteerde een aantal boeiende levenskunstfilms en ontwikkelde materiaal voor een eigen filmavond.

Via traditionele en 'nieuwe' media brengt het HV het project LEVEN *de film* breed onder de aandacht. Filmrecensent van *OBA Live* en *De Groene Amsterdammer* Gawie Keyser en HV-programmamedewerker Martijn Rozing maakten een filmselectie van levenskunstfilms. Daarnaast stelden zij materiaal samen waarmee iedereen die belangstelling heeft voor film en levenskunst zijn eigen filmavond kan organiseren. Ook zijn er mogelijkheden gecreëerd om elkaar online te ontmoeten en verder te praten over de thema's die de geselecteerde films aansnijden.

De vijf geselecteerde films zijn zowel om hun filmische kwaliteiten als om hun existentiële thematiek gekozen. Belangrijke levenskunstthema's zoals authenticiteit, vriendschap, tijd, relaties, en leefregels komen aan bod. We bekijken deze oudere films met nieuwe ogen en onderzoeken wat ze ons over het leven kunnen leren. Daarbij gebruiken we de inleidende filmpjes van Gawie Keyser en enkele geformuleerde filmvragen die na vertoning van de film een verdiepend gesprek op gang kunnen helpen. Het materiaal is voor iedereen online beschikbaar op een speciaal voor het project ontworpen website.

Filmrecensent Gawie Keyser en HV programmamedewerker Martijn Rozing vormen de kernredactie van het project LEVEN *de film*. Welke betekenis hechten zij zelf aan film en levenskunst?

GK: Een leven zonder film of boeken kan ik mij niet voorstellen. Films geven ons een leidraad hoe we moeten leven. In de films die we hebben geselecteerd, maken de hoofdpersonen van alles door: dood, geboorte, liefde, haat. De grote thema's van het leven. De fictieve, maar uit het leven gegrepen verhalen, laten ons zien hoe we moeten of kunnen leven. Wat godsdienst is voor bijvoorbeeld christenen is cinema voor mij. Zij gebruiken de bijbel als gids en voor mij zijn het films die die rol vervullen.

Vinden jullie dat herkenbaarheid van de thema's het belangrijkste is voor de kijker? Om daarmee vervolgens wat te doen in het eigen leven?

GK: Ja, je bent als kijker van nature geneigd je met een of meer personages te identificeren; je gaat op in de dilemma's waar ze mee zitten. En als zij die oplossen krijg je het gevoel: dat kan ik ook.

MR: Ik ben sterk visueel ingesteld. Beelden spelen in mijn leven een belangrijkere rol dan woorden. Mijn verbeelding wordt er direct door geprikkeld, ze komen rechtstreeks naar binnen. Naar een film kijken vind ik iedere keer weer verrijkend; je opent daar-

door voor jezelf nieuwe perspectieven. Daarnaast schuilt er voor mij een groot esthetisch genoegen in het zien van mooie beelden; me daaraan overgeven is echt een vorm van genieten.

GK: Het esthetische speelt absoluut een rol. Toen de filmwetenschappen zich begonnen te ontwikkelen was men het er niet over eens wat film eigenlijk is. Is het toneel, literatuur, beeldende kunst, beweging? Dat is het fascinerende van film, dat het dat allemaal tegelijk is. Goede speelfilms zijn voor mij films die me raken, die een emotionele respons teweegbrengen. Doen ze dat niet, dan vind ik het eerlijk gezegd heel moeilijk om ze uit te zien.

Welke film heeft een onuitwisbare indruk op je gemaakt en waarom?

GK: Stanley Kubrick's *2001: A Space Odyssey*. Ik zag die film voor het eerst als kind, op de televisie, een piepklein schermpje. Ik ken nog steeds geen enkele film die zo fascinerend is als deze. Iedere keer als ik hem zie, ontdek ik er weer een nieuwe betekenislaag in. Ik heb hem waarschijnlijk al wel honderd keer opnieuw gezien en hij blijft me imponeren. Een van de beste films aller tijden. Hij vertelt veel over het fenomeen tijd, over hoe de aarde werkt, over de oorsprong van de mens. En dan is hij ook nog op zo'n grootse manier vormgegeven. Hoewel hij dateert uit de jaren

zestig, zijn de special effects van grote klasse.

MR: Voor mij is het *Apocalypse Now* van Francis Ford Coppola. Soms zie je een film die helemaal klopt. De sfeer, de muziek, de beelden, de hele entourage sluiten perfect op elkaar aan. Als tiener zag ik deze film bij toeval op televisie. Ik heb met huivering gekeken hoe die film zich naar de enorme heftige climax toe ontwikkelde. Echt

mind-blowing. De film onderzoekt op een meesterlijke manier de menselijke natuur en het kwaad. Hij gaat over hoe de mens functioneert, hoe de menselijke ziel in al zijn complexiteit en tegenstrijdigheid in elkaar zit. Ik denk dat ik daardoor cinefiel ben geworden.

Wat heeft film kijken met levenskunst te maken?

MR: Film houdt ons een spiegel voor. Het medium levert – zeker sinds de jaren zestig – in meer of mindere mate commentaar op wie wij zijn als mensen. We kunnen daar heel veel van leren. Het is niet enkel entertainment; goede films geven een scherpe analyse van hoe wij aan het leven zijn. Levenskunst draait om vragen als: hoe sta je in het leven? Hoe draag je zorg voor jezelf? Het kijken naar film kan je helpen in het bewustwordingsproces. Vooral wanneer je met anderen over je kijkervaring praat.

Kijken, praten, leven...

GK: Film is denk ik een veel meer geëngageerde kunstvorm dan literatuur. In de literatuur ontstaat er altijd discussie: ben je als schrijver verplicht te schrijven over issues die ons vandaag raken? Film is daar veel uitgesprokener in. Het medium biedt ons meer een visie op de wereld dan literatuur denk ik; daarom is film zo ongelooflijk populair. Zelf ben ik overigens geen fan van boekverfilmingen. Dat denk ik iedere keer als ik weer zo'n stomme film heb gezien terwijl ik gewoon het boek kan lezen. Literatuur heeft toch een veel rijkere geschiedenis. Het heeft toch iets, als je er toe in staat bent om je te verliezen in woorden; dan denk ik dat dat uiteindelijk een rijkere ervaring is dan wat een film je ooit kan bieden. In anderhalf uur kun je weinig laten zien, terwijl je met een boek een veel groter verhaal kan vertellen.

Verwacht je dat mensen door films hun leven veranderen?

GK: Jazeker, ik ben het voorbeeld daarvan. Toen ik klein was ging ik cowboytje spelen, omdat ik westerns zo fantastisch vond. Ik ging die verhalen thuis spelen. Daardoor weet ik precies wat goed en kwaad is.

MR: Dus jij hebt je morele identiteit uit de film gehaald?

GK: Natuurlijk, én ik ben ergens opgegroeid én ik heb gestudeerd. Het heeft allemaal met elkaar te maken; het gaat niet alleen om films kijken. Het gaat ook om hoe je wordt opgevoed thuis. Dat is wel doorslaggevend.

MR: Het gaat dus ook om het commentaar op de film. Het interpreteren en op een kritische wijze inpassen in je leven.

GK: We moeten onze kinderen leren hoe ze met beelden moeten omgaan. Kinderen op vroege leeftijd al laten zien wat beelden betekenen; hoe ze die beelden kunnen decoderen. Door ze te vertellen hoe verhalen werken, door ze te vertellen wat de boodschappen zijn. Simpele beeldeducatie vanaf de eerste klas. Het is een taal die je moet leren.

LEVEN de film en social media

LEVEN de film is er voor iedereen die geïnteresseerd is in film, die behoefte heeft aan verdieping en die zijn of haar gedachten graag met anderen wil delen. Om ook niet-leden te bereiken maken we gebruik van online communities. Naast een eigen website is er een Facebookpagina aangemaakt, waarop het mogelijk is over de films en andere onderwerpen van gedachten te wisselen. Daarnaast is er een YouTube-kanaal waarop al ons filmmateriaal terug te vinden en te zien is. Daarnaast wordt er ook getwitterd.

website www.levendefilm.nl
facebook www.facebook.com/levendefilm
youtube www.youtube.com/user/levendefilm
twitter @levendefilm

Doe-het-zelf

Het 'doe-het-zelf-filmavondpakket' bestaat uit:

- een aantrekkelijke website waar men alle informatie kan vinden om zelf een filmavond te organiseren
- een selectie van vijf interessante speelfilms
- introductiefilmpjes waarin Gawie Keyser de betreffende films inleidt
- filmvragen aan de hand waarvan een prikkelend filmgesprek gevoerd kan worden
- een filmclubpagina op sociale media waar men van gedachten kan wisselen over de films en de filmavonden.

Mensen die graag zo'n filmclub willen organiseren maar voor wie het leiden van gesprekken geen gesneden koek is, konden begin september deelnemen aan een training die samen met Jong HV is opgezet.

LEVEN de film, top-5 2011

Moon (2009, Duncan Jones)

Een melancholische sciencefictionfilm die je confronteert met vragen als: hoe echt ben jij? Wat maakt jou bestaan waardevol?

The Big Chill (1983, Lawrence Kasdan)

Een moderne klassieker over volwassen worden, verlies en vriendschap. Hoe houd je je staande in een lege en materialistische wereld?

Groundhog Day (1993, Harold Ramis)

Een 'morality tale' met een komische twist, die de prangende vraag stelt: hoe ga jij om met de tijd die je hebt?

Yojimbo (1961, Akira Kurosawa)

Een 'omgekeerde samoeraifilm' waarin de code van helden op de korrel wordt genomen. Volgens welke code leef jij?

Chungking Express (1994, Wong Kar-Wai)

Een surrealistisch en hypermodern sprookje dat de vraag opwerpt: wat is de betekenis van liefde in onze moderne tijd?

Zie www.levendefilm.nl voor meer informatie

Geestelijke dwingelandij in OLVG

Niet-gelovige patiënten in stervensnood zijn in het grootste stadsziekenhuis van Amsterdam aangewezen op geestelijk verzorgers van christelijke en islamitische huize.

Het overkwam mijn goede vriendin, de 88-jarige mevrouw Ursela de Vries – Apeldoorn, vorige zomer. Haar laatste ziekenhuisopname verliep dramatisch. Toen het einde onvermijdelijk nabij leek verzocht zij om geestelijke bijstand. ‘Maar ik wil beslist geen pastor’, was haar stellige wens in het bijzijn van artsen en verplegend personeel. Een humanistisch geestelijk verzorger stelde zij wel op prijs.

Een dag later trof ik de verzwakte patiënt boos in bed aan. ‘Er is toch een pastor langsgesproken’, vertelde ze me. ‘Ik zag het aan zijn naamplaatje. Toen ik er een opmerking over maakte, grijnsde hij schaapachtig: “Maar ik ben wel humaan hoor”. Ik had niet de energie om er tegenin te gaan.’

Nadat ik de pastor had gemaïld, werd alsnog in allerijl een humanistisch geestelijk raadvrouw gebeld. Die moest overkomen uit het AMC. Bij haar aankomst bleek mevrouw De Vries in coma geraakt. Nog dezelfde dag stierf zij.

Mijzelf overkwam iets soortgelijks, een paar jaar geleden.

Met een ernstige legionella-infectie belandde ik meer dood dan levend in het OLVG. De zuster vroeg of ik geestelijke bijstand wilde. Toen ik om een humanist vroeg, zei ze: ‘Die hebben we niet.’ Wel waren er maar liefst drie pastores en ja, zei ze vergoelijkend: als u dat niet wilt, hebben ze het echt niet over God. Ook ik voelde me op dat moment te verzwakt om hierover de strijd aan te gaan en heb maar afgezien van geestelijke verzorging. Toen ik enigszins was hersteld heb ik bij de Patiëntenraad een klacht ingediend. Er zijn excuses gemaakt en er werd beterschap beloofd, maar er is tot op heden niets veranderd. Schandelijk, voor een uit de algemene middelen betaald ziekenhuis dat voor iedereen passende geestelijke verzorging moet aanbieden – dat staat nota bene in de wet.

Naar aanleiding van de ervaring van mevrouw De Vries diende ik opnieuw een klacht in, nu ook bij de raad van bestuur. Geen excuus ditmaal, maar een strikt formele opstelling: ‘Er zijn vier geestelijk verzorgers in vast dienstverband (twee r.-k. pastores, een predikant en een moslim) en daarnaast kan humanistisch

geestelijk raadvrouw Marijn ten Holt ingeschakeld worden op verzoek van de patiënt. Daarmee borgt het OLVG de kwaliteit van de geestelijke verzorging zoals deze wettelijk verankerd is.’ Marijn ten Holt is echter nog nooit gebeld, zo vernam ik van haar. Want hoe gaat het in de praktijk: de vier vaste krachten lopen daar dagelijks op de verpleegafdelingen rond. Zij zien wat er gaande is en kunnen meteen in contact treden met de aanwezige patiënten. Zij behoren er dan op te wijzen dat er een vrije keuze is; het is echter de vraag of dat ook gebeurt. Recente cijfers van de gemeente Amsterdam tonen aan dat de meeste Amsterdammers niets hebben met kerk of moskee. Slechts vier van de tien Amsterdammers voelt zich verwant met een religie. In het stadsdeel Centrum is dat zelfs nog stukken minder: nog geen 25 procent. Het OLVG is als stadsziekenhuis het eerst aangewezen ziekenhuis voor bewoners van het centrum. Dat het OLVG dan toch een dienst geestelijke verzorging in stand houdt met uitsluitend vaste krachten van godsdienstige huize vat ik op als minachting voor niet-gelovige patiënten, onder wie humanisten.

Met name als spoed geboden is, zoals bij mevrouw De Vries en ook toen ik zelf op het randje lag, kan niet even snel humanistische geestelijke verzorging worden geboden als christelijke of islamitische. Er is sprake van ongelijke behandeling. Het OLVG laat de huidige ongelijke situatie kennelijk liever in stand. Onbegrijpelijk eigenlijk – een ziekenhuis dat halsstarrig weigert gehoor te

geven aan de geestelijke achtergrond van het overgrote deel van zijn eigen patiënten.

Dat het anders kan bewijzen het AMC en het Slotervaartziekenhuis. In deze beide instellingen maakt een humanistisch geestelijk verzorger gewoon deel uit van de vaste dienst geestelijke verzorging. De onwil waarvan het OLVG blijk geeft resulteert op voor patiënten beslissende momenten in feite in geestelijke dwingelandij.

Bert Boelaars

De auteur is journalist, socioloog en humanist. Het (hier ingekorte) artikel verscheen 13 juli 2011 in *Het Parool*. In een reactie gaat het OLVG geheel voorbij aan de beschreven nare ervaringen. De raad van bestuur laat weten bezig te zijn met een onderzoek naar de behoeften van niet-gelovige patiënten aan geestelijke zorg, waarvan de resultaten medio 2012 worden verwacht.

‘Als u dat niet wilt,
hebben ze het echt
niet over God’

Onschuldig gevangen

Josje van de Molengraff heeft twee passies: het opkomen voor vluchtelingen en tekenen. Het lukte haar beide hartstochten te combineren door portretten te tekenen van asielzoekers die in vreemdelingendetentie hebben gezeten.

'Ik heb ervoor gekozen hun gezichten weer te geven, omdat ik allereerst wilde laten zien dat het om gewone mensen gaat. Maar ook omdat zo vaak de schok, het verdriet of de vernedering nog op hun gezichten te zien zijn. Geleidelijk groeide de behoefte om veel accent op hun ogen te leggen, ze zo heftig te maken dat ze de kijker zouden overdonderen, zoals "mijn mensen" zelf overdonderd zijn geweest door wat hen overkwam.'

In de tentoonstelling van Josje van de Molengraff ziet u mensen die onschuldig in de gevangenis hebben gezeten. Geen van hen heeft een misdaad begaan. Ze kregen een negatieve reactie op hun asielverzoek, raakten uitgeprocedeerd maar keerden niet tijdig genoeg terug naar het land van herkomst. Daarom zijn ze in vreemdelingendetentie geplaatst.

Josje zegt het zo: 'Niet alleen ervaar ik vreemdelingendetentie als onrechtvaardig, zij blijkt ook nutteloos als instrument om uitgeprocedeerde asielzoekers tot terugkeer te bewegen. In de periode dat ik hen portretteerde was geen van hen uit Nederland vertrokken. Later zijn twee mannen tijdelijk terug geweest naar hun vaderland, om een machtiging tot voorlopig verblijf aan te vragen. Beiden zijn terug in Nederland. Door mijn gesprekken met deze mensen, weet ik wat de hechtenis vooral psychisch met hen heeft gedaan. Zo was één persoon maandenlang zijn spraak kwijt en hoort hij nog steeds stemmen in zijn hoofd. Eén persoon wordt wegens traumatisering behandeld, anderen durven de stad niet meer in. Omdat het zo ongerijmd is voor ze, dat zij, hoewel ze absoluut niet crimineel zijn, in de gevangenis terecht kwamen, is de angst voor de politie groot. Al werkende aan mijn portretten,

groeide mijn behoefte om kijkers te confronteren met een beleid dat ik ervaar als onrechtvaardig. Dát en het uitdrukkelijke verzoek van twee personen om hun volledige portret niet te exposeren in Nederland (uit angst voor de politie) resulteerde in mijn keuze hun ogen sterk uit te vergroten. Het meest confronterend werkt dat als zij het publiek recht aankijken. Om hun omstandigheden te verduidelijken zijn er twee tekeningen van gevangenisstraf gehangen en twee met een korte tekst. Ik hoop dat hun ogen voor zich spreken.'

Josje van de Molengraff begon in 1959 aan de studie reclame-tekenen aan de Academie voor Industriële Vormgeving in Eindhoven, maar ging na twee jaar Nederlands studeren. Een lange onderwijs carrière volgde. Tijdens de jaren dat ze les gaf, volgde ze cursussen fotografie, tekenen en creatieve handvaardigheid. Na haar vervroegd pensioen schreef ze zich in voor de opleiding tekenen aan de Academie voor Schone Kunsten in Arendonk (B), waar ze inmiddels is afgestudeerd. Ze koos vreemdelingendetentie als onderwerp voor haar afstuderen in 2010 - de ogen zijn getekend met oliepastel en gouache.

Tekeningen van de serie 'Onschuldig gevangen' hangen geregeld op exposities. Tot 25 september 2011 zijn ze bijvoorbeeld nog te zien in Het Kruithuis in 's-Hertogenbosch. De ogen hingen ook bij Amnesty International tijdens het Symposium Vreemdelingendetentie op 5 november 2010, waar ze eens te meer duidelijk maakten dat deze mensen niets misdreven hebben, alleen op zoek zijn naar 'vrede, vrijheid, veiligheid'.

Jan Schrauwen

Wilt u ook exposeren op de website van het Humanistisch Verbond?

De werkgroep Humanisme en kunst roept u op om maximaal vijf foto's in jpeg-formaat van eigen werk te sturen naar annetteb@dds.nl, vergezeld van een korte toelichting. Vier keer per jaar, bij het uitkomen van Humus, wordt er werk van een nieuwe exposant op de website gepubliceerd. Kijk voor de criteria op de website www.humanistischverbond.nl/specials/humanismeenkunst.

Radiospotjes

U kunt ervoor zorgen dat onze radiospotjes vaker uitgezonden worden!

Voor het uitzenden van onze radiospotjes kopen we onder andere reclametijd bij de STER, op Radio 1 en op Radio 2. En voor optimale effectiviteit kopen we zendtijd in voor meerdere spotjes op één dag, gedurende een aantal dagen achter elkaar. De nieuwe radiospotjes worden

heel goed ontvangen en gewaardeerd. We zouden ze dan ook graag nog veel vaker uitzenden, maar reclametijd is bijzonder kostbaar.

Wilt u ook dat onze nieuwe spotjes vaker uitgezonden worden? Doneer dan uitzendseconden!

U kunt al vanaf 10 euro doneeren. Bij iedere 5.000 euro die gedoneerd is, kunnen we een week extra uitzendtijd inkopen en de radiospotjes minimaal zo'n vijftig keer laten uitzenden.

Doe mee: ga naar onze website www.humanistischverbond.nl.

Als we het hebben over kennis, bedoelen we meestal wetenschappelijke kennis. En omdat we de wetenschap serieus nemen, stoelen we ons wereldbeeld bij voorkeur op de wetenschappelijke kennis die voorhanden is. Maar kan dat wel?

Een van de typische kenmerken van wetenschap is dat ze berust op 'empirie en ratio': zintuiglijke ervaring en nadenken. Als we zeggen dat de aarde rond is, komt dat omdat er conclusies zijn getrokken op basis van observaties. Wetenschap lijkt zo vanzelfsprekend verbonden met verlichtingsidealen, immers met 'zelf nadenken op basis van 'eigen ervaring'. Apologeten voor het wetenschappelijk wereldbeeld, zoals Richard Dawkins, maken vaak van die associatie tussen wetenschap en autonomie gebruik: als je mensen maar losmaakt van het gezag van religie of andere dogma's, zullen ze zelf op basis van hun ervaring hun verstand gebruiken en zo tot de conclusie komen dat de wetenschap het bij het rechte eind heeft, of die wetenschap eventueel corrigeren en verder helpen.

In zijn onlangs verschenen boek *En toen wisten we alles* (2011) schetst publicist Coen Simon een heel ander beeld: juist omdat wetenschap zo alomtegenwoordig is, hebben we als mensen 'de indruk alsof alles geweten wordt, of in elk geval geweten kan worden'. Zo wordt ons juist het morele recht op een eigen mening ontnomen: als wetenschap al de beste en betrouwbaarste bron van kennis is, is iemand die iets roept wat niet wetenschappelijk onderbouwd is toch vooral iemand die zijn plek niet kent, en die dus liever zijn mond moet houden.

Het gezag van wetenschap lijkt soms niet alleen religie te ondermijnen, zoals Dawkins gretig vaststelt, maar ook seculiere, humanistische systemen van zingeving. We kunnen wel een prachtig begrip van levenskunst ontwikkelen waarin de mens zijn vrijheid kan gebruiken tot zelfverwerkelijking en meer moois, maar wat nu als neurowetenschappers als Victor Lamme ons plotseling komen vertellen dat de vrije wil überhaupt niet bestaat? Moeten we dan domweg wetenschappelijke 'feiten' gaan ontkennen om ons wereldbeeld in stand te houden?

Een hoop van deze problemen komen voort uit de ambigue rol die 'ervaring' speelt bij wetenschap. Natuurlijk zijn observaties

belangrijk, maar dat betekent niet dat wetenschap alle zintuiglijke ervaring als simpelweg gegeven 'bouwstenen' voor theorieën gebruikt. Integendeel, wetenschap begint met de veronderstelling dat de 'gewone' waarneming fundamenteel *tekortschiet*. Wetenschap *bekritiseert* de menselijke ervaring juist, en reduceert die tot iets anders.

Galileo Galilei is het typische voorbeeld van een wetenschapper die niet de dogma's van de Kerk volgde maar zijn eigen ervaring en verstand. Maar veel van de controversiële beweringen die Galilei deed waren nu juist controversieel omdat ze tegen de alledaagse waarneming in gingen: hij beweerde bijvoorbeeld dat dingen als kleur, smaak en hitte helemaal niet bestonden, maar dat ze het resultaat waren van de gedragingen van ruimtelijke deeltjes. Ook beweerde hij dat zware voorwerpen even snel naar de aarde vallen als lichte – daarmee zat hij op het goede spoor, want in een vacuüm is dat ook zo; alleen zien we dat toch echt nooit gebeuren. *Last but not least*: hij beweerde, zoals bekend, dat de zon in het midden van het heelal stond, niet de aarde. Dat deed hij misschien wel op basis van observaties en wiskunde, maar we kunnen toch echt niet zeggen dat het 'common sense' is dat de aarde met een noodvaart aan het bewegen is.

Niet alles wat wij gewone stervelingen denken waar te nemen, 'klopt' dus; sterker nog, bijna niets klopt. Maar goed, misschien hoeft dat ook niet. De reden waarom wetenschap (meer dan religie) aan individuele autonomie gekoppeld lijkt te zijn, is dat de redeneringen en bewijzen door iedereen te 'volgen' zijn. Niet iedereen heeft een lijntje met God om te checken of de profeten of heilige boeken nu eigenlijk gelijk hadden, maar wel iedereen kan op basis van eigen onderzoek nagaan of een redenering over de beweging van de aarde of de zon steek houdt. Zo kun je ook op basis van 'eigen ervaring' concluderen dat je intuïtie dat de aarde stilstaat niet deugt.

Nuttige ficties

Klinkt allemaal heel mooi, maar in de praktijk werkt dat natuurlijk niet zo. Galilei en Newton kun je met wat geduld nog wel uitleggen aan intelligente middelbare scholieren, maar je kunt niet van ieder weldenkend mens verwachten op eigen kracht de relativiteitstheorie af te leiden. Bovendien hebben we als gewone mensen ook geen toegang tot de gigantische telescopen of deeltjesversnellers die tegenwoordig de bron van fundamentele wetenschappelijke observatie zijn. Dat kunnen we niemand kwalijk nemen, maar niettemin is het zo: onze eigen ervaring heeft steeds

Onze eigen ervaring
speelt zich op een heel
ander niveau af dan dat waar
wetenschap over spreekt

Bij een
goed leven

Uitbox

hoort een goede dood

Praten over de dood, laat staan over uw eigen dood... we doen het liever niet. Het kan een zwaar onderwerp zijn, waartegenover we ons geen houding weten te geven. Het zelfgekozen levenseinde is nog steeds een taboe.

minder betekenis in de wetenschap. En wat we ons 'wereldbeeld' noemen is er toch primair om onze eigen ervaringen te ordenen tot een betekenisvol geheel. Als de wetenschap alles wat wij zien en voelen om de haverklap 'wegverklaart', kan ons wereldbeeld dan nog wel op een vruchtbare wijze gebruikmaken van die wetenschap? Kan iets 'onbegrijpelijks' als de moderne natuurkunde wel dienstbaar zijn aan het begrijpelijk maken van het leven?

Wat ik hoop duidelijk gemaakt te hebben, is dat het niet alleen voor religieuze wereldbeelden, maar ook voor 'ons humanisten', voor de verlichte, seculier-en-rationeel-ingestelde geesten van de 21^e eeuw, niet geheel evident is dat wetenschap altijd een vriend en bondgenoot is. De gedeelde nadruk op uitgangspunten als 'eigen ervaring' kan wel eens verhullen dat wetenschap en humanisme eigenlijk van twee totaal verschillende soorten ervaring uitgaan.

Is dat erg? Misschien niet. Al deze overwegingen nemen immers niet weg dat wetenschap onze meest succesvolle poging is om kennis over de wereld te vergaren. Het zou onzinnig zijn om dat niet serieus te nemen. Maar we kunnen er wel eerlijk over zijn dat veel van wat in ons wereldbeeld aan 'wetenschappelijke kennis' is verwerkt, op gezag is aangenomen – met 'eigen ervaring en zelf nadenken' waren we er *nóóit* op gekomen.

Ook kunnen we accepteren dat waar we *wél* zelf over gaan – dus wat echt onze eigen structurering van onze eigen ervaring is, in voor onszelf begrijpelijke en betekenisvolle concepten – zich op een heel ander niveau afspeelt dan dat waar wetenschap over spreekt. Neurowetenschap kan thans wellicht weinig met noties als de vrije wil en dat is haar goed recht; maar evenzo is het ons goed recht om onze eigen ervaring van vrijheid serieus te nemen en een rol te laten spelen in ons wereldbeeld. Net zo goed als we kleuren nog kwalitatief onderscheiden in plaats van als golffrequenties; we benoemen de dingen op de manier zoals ze voor ons betekenisvol zijn.

De rol die wetenschap dan nog kan spelen, naast natuurlijk die van een onmisbare bron van kennis en macht over de natuur, is die van het relativeren van ons eigen wereldbeeld. Dat de wereld ten diepste onbegrijpelijk blijkt te zijn, maakt dat we ons ervan bewust moeten zijn dat *á*lle woorden die we gebruiken, alle dingen die we denken, alle manieren waarop we begripmatig vat proberen te krijgen op de wereld – dat al die dingen uiteindelijk de status hebben van 'nuttige ficties'. Het inzicht dat ons intuïtieve wereldbeeld nooit kan corresponderen met de werkelijkheid an sich, omdat die werkelijkheid extreem vreemd blijkt te zijn, mag tot bescheidenheid en tolerantie aanmoedigen.

En *dát* zijn nou net weer mooie humanistische deugden, niet-waar?

Jeroen Bouterse

Maar als u nooit over de dood nadenkt, er nooit over praat en nooit iets vastlegt, dan weten uw vrienden en familie niet wat uw wensen zijn als u komt te overlijden. De nieuwe website www.uitburgeren.nu helpt u nu op weg.

Dat het Humanistisch Verbond zich samen met HUMAN heeft ingespannen om een website te realiseren die u helpt met 'uitburgeren' vloeit voort uit het humanistische gedachtegoed. Nadenken over én het vastleggen van belangrijke zaken rondom de dood is immers onlosmakelijk verbonden met levenskunst en verantwoordelijk burgerschap.

Hersenonderzoeker Dick Swaab is de geestelijke vader van het begrip 'uitburgeren'. In zijn werk constateerde hij keer op keer dat men niet over de dood praat en dat nabestaanden daardoor vaak met veel vragen achterblijven. We zijn 'als de dood voor de dood'. Alleen door goede voorlichting over de laatste fase van ons leven te geven, kan die angst worden weggenomen, aldus Swaab.

Als knipoog naar de discussie over de noodzaak van een inburgeringscursus, pleitte Swaab daarom in 2002 voor een verplichte 'uitburgeringscursus' voor alle Nederlanders. Die is er niet gekomen. In plaats daarvan is er nu dus een website. En zond HUMAN op 22 augustus op Nederland 2 *Uitburgeren doe je zo* uit.

Online uitburgeren

www.uitburgeren.nu biedt concrete tips en informatie over dingen die de moeite waard zijn om nu alvast te overdenken en te bespreken. De artikelen zijn bedoeld om u te inspireren en kunnen als materiaal dienen om het ijs te breken en het gesprek met vrienden en familie aan te gaan.

De informatie die u op de website vindt loopt uiteen van luchtig tot zwaar, van taboedoorbrekend tot komisch. U vindt veel filmpjes en u vindt – waar nodig – links naar de juiste websites om desgewenst zaken daadwerkelijk te regelen.

Doe het in uw Uitbox

De Uitbox is de rode draad die u door de website leidt. Hier kunt u bijvoorbeeld een euthanasieverklaring, een testament, muziek voor uw uitvaart, een afscheidsbrief of een gedicht voor de rouwadvertentie bewaren, waarmee de dood een fysieke plek krijgt in uw leven.

De Uitbox daagt ook uit om met elkaar in gesprek te gaan. Via de website kunt u vrienden worden van de 'Mijn Uitbox' Facebookpagina. Daar ziet u hoe ondergetekende, medewerker van het HV, zelf haar Uitbox vult. Ze regelt praktische dingen, maar gaat ook in op diepere vragen. Wat wil ze bijvoorbeeld per se nog doen voordat ze sterft? Nadenken over de dood is immers vooral nadenken over het leven.

Reine Rek

zelf denken samen leven

Kunsthistorica Marleen van Oostroom (33) besloot voor zichzelf te beginnen als freelance redacteur en schrijver. 'Ik merkte dat ik niet pas in organisaties als de universiteit of op een groot kantoor. Ik hoop dit jaar mijn eerste roman te voltooien.'

Waarom ben je lid geworden?
Ik heb mezelf nooit als een humanist beschouwd. Pas toen ik bij toeval terecht kwam op een door humanistische vrouwen georganiseerde bijeenkomst over privacy, met mensen als Britta Böhrer en Karin Spaink, dacht ik: 'Wat een goede organisatie is dit, wat een leuke, open types!' Mijn nieuwsgierigheid was gewekt. Een tijdje later zag ik op de site dat het HV vrijwilligers nodig had. Ik belde en ging op gesprek bij Joyce Hes, bestuurslid afdeling Amsterdam Amstelland. Het klikte, en korte tijd later vroeg ze me of ik belangstelling had voor een functie in het bestuur.

Ik dacht: wow, waarom niet? Sinds april vorig jaar neem ik voor de afdeling de webredactie en activiteitenorganisatie voor mijn rekening.

Hoe komen humanistische waarden tot uitdrukking in jouw leven?

Dat je vanzelfsprekend zorg draagt voor je omgeving vind ik een mooie humanistische gedachte. Het idealisme dat eruit spreekt, je met elkaar inspannen voor een betere wereld, spreekt me niet alleen aan maar ik probeer er ook naar te leven. De mensen die ik via de organisatie leer kennen zijn me dierbaar om hun openheid, hun sociale betrokkenheid.

Welke humanistische waarde vind jij het belangrijkste?

Dat je naast de zorg voor je omgeving doet wat je echt zelf wilt, op je eigen manier. Je bent verantwoordelijk voor je eigen ontplooiing. Het is mooi als je

jezelf weet te verwerkelijken door in vrijheid en volkomen autonoom dingen te doen die je waardevol vindt. Als het je lukt jezelf los te weken van verwachtingen die anderen van je hebben, kun je je eigen weg gaan. Dat heb ik zelf ervaren. Pas toen ik besloot me aan het schrijven te wijden kwam er een hoop creativiteit los. Je moet er wel tegen kunnen dat je geen vast inkomen hebt. Een geluk is wel dat ik met weinig toe kan, ik rijd geen auto en ik houd niet van winkelen.

Wat hoop je met je lidmaatschap te bewerkstelligen?

Mensen zijn bang, we worden tegen elkaar opgehitst. Door lid te zijn en bemoedigende activiteiten te helpen organiseren voor de afdeling Amsterdam Amstelland hoop ik iets tegen die angst, tegen dat 'wij-zij' denken te doen.'

Machteld Bouman

Colofon

Humus is het ledenblad van het Humanistisch Verbond. Het verschijnt vier keer per jaar.

Zelf denken samen leven is de lijfspreuk van het HV. Het ledenblad informeert over ontwikkelingen binnen het Humanistisch Verbond, de humanistische beweging in het algemeen – op nationaal en internationaal niveau – en de invloed van de humanistische levensbeschouwing op de samenleving.

Een HV-lidmaatschap inclusief ledenblad *Humus* (4x per jaar) bedraagt € 60,- per jaar (mensen met een minimuminkomen en studenten tot 27 jaar betalen € 30,- per jaar). Lidmaatschappen worden automatisch verlengd tenzij voor 1 november schriftelijk wordt opgezegd.

Bereikbaarheid landelijk bureau:
tel.: (020) 521 90 00
e-mail: info@humanistischverbond.nl

Aan deze uitgave werkten mee:
Bert Boelaars, Jeroen Bouterse, Annette Brattinga, Peter Heisterkamp, Maartje Liebregts, Nathalie van Loon, John Min, Reine Rek, Martijn Rozing, Jan Schrauwen, Joep Schrijvers, Ineke de Vries, Esther Wit
Hoofdredactie: Roeland Ensie
Eindredactie: Machteld Bouman
Vormgeving: www.dezagerij-ontwerp.nl
Foto's Martine Sandifort: Jeppe van Pruissen, www.aworldofimages.nl
Druk: De Raat & De Vries media services
Gesproken Humus: Felicia Brokerhof
Uitgave: Humanistisch Verbond
(Redactie)adres: Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam, tel. (020) 521 90 93 of r.ensie@humanistischverbond.nl
website: www.humanistischverbond.nl

Het Humanistisch Verbond is lid van de Humanistische Alliantie

Volgende Humus verschijnt: december 2011
Kopij inleveren tot: 8 november 2011

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van tevoren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

JA, Ik wil meer informatie over een executeur van het Steunfonds Humanisme

naam m v pc/woonplaats

adres telefoon

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar: Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

Het Steunfonds Humanisme is een werkstichting van het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

zelf denken samen leven

